

Yhteiskunnallinen muutos ja suomalaistoimittajien ärtymys – kuinka feminismistä tuli 1970-luvun lopun lehdistössä vaikea sana *

Heidi Kurvinen

Feminismi alkoi 1970-luvun lopulla esiintyä yhä useammin suomenkielisessä lehdistökeskustelussa, mikä asiallisen uutisoinnin ohella näkyi kriittisinä äänenpainoina. Tässä artikkelissa analysoin näitä feminismejä ja/tai feministejä polemisoineita sanoma- ja aikakauslehtitekstejä tekstuaalisina tiloina, jotka osallistuivat feministille kielteisen mielipideilmaston tuottamiseen. Väitän toimittajien kritiikin olleen oire suomalaisen sukupuolikäsityksen murroksesta, jota feministisen liikkeen vähittäinen laajeneminen korosti. Artikkelin aineisto on koottu Kansalliskirjaston ja Helsingin Sanomien digitaalisista lehtiarkistoista sekä Marxist-Feministerna-ryhmän ja Naisasialiitto Unionin 1970-luvulla keräämistä lehtileikekokoelmista.

* Artikkelini on kirjoitettu osana Suomen Akatemian rahoittamaa tutkijatohtoriprojektia *The Travelling Image of Bra-Burners: Negotiating Meanings of Feminism in the Finnish Mainstream Media from the 1960s to 2007* (päättönumero 316287). Lisäksi haluan kiittää artikkelini käsikirjoitusversion vertaisarvioitsijoita ja kirjan toimittajaa Marja Vuorista saamastani arvokkaasta palautteesta.

Eri puolilla maailmaa alkanut naisten liikehdintä ei seminaarin avaajan Liisa Lautamatin mukaan enää pyri tasa-arvoon. Nyt ajetaan naisen oman arvon uudelleentarkastamista. Tasa-arvokeskusteluun on nyt kehittynyt uusi ulottuvuus.¹

Yllä siteerattu *Helsingin Sanomien* artikkeli heinäkuulta 1979 kuvaa taitekohtaa, jolloin feminismi ilmiönä alkoi näkyä laajemmassa suomenkielisessä julkisuudessa. Feministien radikaali naisnäkökulma uhkasi vallitsevaa sukupuolijärjestystä, mikä johti lehdistökeskustelussa vastakkainasetteluun. Vaikka kaikki feminismiä käsitellyt kirjoittelu ei suinkaan ollut negatiivista ja myös feministit saivat äänensä kuuluviin, julkinen keskustelu sisälsi äänenpainoja, jotka asettivat feministisen liikkeen epäsuotuisaan valoon. Myös toimittajat käyttivät verbaalisia ja visuaalisia ilmauksia, joiden tavoitteena oli kyseenalaistaa feminismin merkitys ja siten vaikeuttaa heidän näkemystensä leviämistä.

Tarjotessaan medioiden kuluttajille välineitä ymmärtää ympäröivää yhteiskuntaa toimittajat esittävät usein kriittisiä, jopa poleemisia arvioita erilaisista ryhmistä ja yhteiskunnallisista ilmiöistä.² Myös 1970-luvun lopulla julkaistuja feminismiä ja feministejä ruotineita lehtitekstejä on mahdollista tulkita kriittisyyttä painottavan ammatillisen eetoksen ilmentyminä. Tässä artikkelissa esitän niille kuitenkin vaihtoehtoisen lukutavan käyttämällä analyttisenä työkaluna *poleemisen puheen* käsitettä.³ Väitän feminismiä käsitelleiden tekstien verryttäneen oman aikansa hyväksyttävän kielenkäytön rajoja ja siten avanneen mahdollisuuden laajemmalle äärimmäisyyksiin menevälle puheelle. Vaikka artikkelin aineistona olevia tekstejä ei voida pitää vihapuheena käsitteen nykymerkityksessä,⁴ ne osallistuivat feminismille

1 Naisliike Jyväskylän Kesässä. Tilanpuute rajoitti naisen aseman tarkastelua. *Helsingin Sanomat* 5.7.1979, lehden tilaajille tarjoama Aikakone-palvelu (AK). Päiväämätön lehtileike löytyy myös MF-ryhmän arkistosta.

2 Esim. Heinonen 1995, 96–99; Miettinen, Kalliomäki & Suominen 1978; Hemanus & Tervonen 1980.

3 Vrt. Pohjonen & Udupa 2017, 1174.

4 Vihapuhe-käsite ilmaantui suomalaiseen julkiseen keskusteluun englannin kielestä johdettuna lainasanana 2000-luvun alkuvuosina. Kielitoimiston sanakirjassa se esiintyi ensimmäisen kerran vuonna 2012. Grönros 2012.

kielteisen mielipideilmaston tuottamiseen. Siten ne ovat yksi esimerkiksi menneisyydessä eri aikoina esiintyneestä vihaisesta, aggressiivisesta tai poleemisesta puheesta.⁵

Nykypäivänä vihapuheeksi voidaan laveassa mielessä ymmärtää kaikki sellainen toiminta, joka aiheuttaa haittaa kohteilleen ja/tai pyrkii vaimentamaan tiettyjä ääniä yhteiskunnallisessa keskustelussa.⁶ Sen sijaan kapeampi määritelmä edellyttää vihapuheelta kytköstä rakenteelliseen syrjintään sekä puheen seurauksena syntyviä laajempia ei-toivottuja seurauksia, kuten väkivallantekoja tiettyä ihmisryhmää kohtaan.⁷ Määritelmiä yhdistää ajatus, että vihaisen puheen kohteena on aina jokin ihmisryhmä. Tässä artikkelissa analysoitu poleeminen puhe kytkeytyy sukupuolten välisiin valtasuhteisiin, ja sen kohteena ovat feministiseen liikkeeseen kuuluneet naiset. Lisäksi niin vihapuhe kuin poleeminen puhekin on paikoin tulkinnanvaraista ja liittyä kiinteästi kysymykseen sananvapaudesta.

Vihaisen puheen ja sananvapauden suhdetta on säännelty enenevässä määrin toisesta maailmansodasta lähtien. Esimerkiksi joukkoviestimien sananvapautta suojaava lehdistönvapaus (nyk. medianvapaus) nojaa toimittajien rooliin demokratian puolustajina.⁸ Se voi kuitenkin muuttua demokratiaa rajoittavaksi käytännöksi, jos toimittajat vaimentavat teksteissään ja ohjelmissaan moniäänisyyttä tai muutoin köyhdyttävät julkista keskustelua.⁹ Suomalaiselle sananvapauskäsitykselle on tosin nähty leimallisena demokraattisen yhteiskunnan ylläpito, mikä korostaa sananvapauden käytön vastuullisuutta myös joukkoviestimissä.¹⁰ Tätä on pyritty edistämään ammatin sisäisellä itsesääntelyllä. Suomessa ensimmäiset *Lehtimiehen ohjeet*¹¹ hyväksyttiin vuonna 1968, ja artikkelissa käsiteltyinä vuosina olivat voimas-

5 Välimäki 2018, 100; Paakkinen 2017; Pohjonen & Udupa 2017, 1174; Saresma 2017, 45–47.

6 Vihapuheen laveammasta määrittelystä ks. esim. #EmmeVaikene 2017.

7 Medzini & Altshuler 2019, 73–108; Saresma 2017, 45–48.

8 Neuvonen 2012, 503–507; Pere 2015, 32–34; Saresma 2017, 35–37.

9 Steel 2013, 2–4; Pöyhtäri & Kantola 2013, 27.

10 Pere 2015, 32–34, 91–92; Saresma 2017, 35–36, 48–49.

11 *Lehtimiehen ohjeita* edelsivät vuonna 1957 hyväksytyt Etiketisäännöt Suomen sanomalehtimiehille. Nykyisin ohjeet tunnetaan nimellä Journalistin ohjeet.

sa vuonna 1976 vahvistetut ohjeet. Niissä toimittajia muun muassa velvoitettiin välittämään tietoa, jonka pohjalta medioiden kuluttajat voivat muodostaa yhteiskunnasta totuudenmukaisen kuvan. Lisäksi ohjeissa korostettiin ihmisarvon kunnioittamista.¹² Juuri näiden tekijöiden osalta 1970-luvun lopulla julkaistut feminismiä polemisoinneet artikkelit ja kolumnit voidaan nähdä hyvän journalismin käytäntöjen vastaisina. Esittämällä mielipiteellisiä¹³ näkemyksiä feminismistä ja feministeistä toimittajat synnyttivät vastakkainasettelua pienenä vähemmistönä nähtyjen feministien ja yhteiskunnassa vallinneeseen sukupuolikäsitykseen tyytyväisen enemmistön välille.¹⁴

Keskityn artikkelissa suomenkieliseen lehdistökeskusteluun, ja käyttämäni lähdeaineisto koostuu Kansalliskirjaston digitoiduista sanomista ja aikakauslehdistä sekä *Helsingin Sanomien* sähköisestä arkistosta hakusanoilla 'feminismi', 'feministi*' ja 'naisten vapautusliike' keräämistäni artikkeleista ja kolumneista. Koska Kansalliskirjaston kokoelmat eivät aineistonhakua tehtäessä olleet kattavasti digitoituja tutkitulta ajanjaksolta,¹⁵ otannassa painottuu *Helsingin Sanomien* ohella kuusi sanoma- ja aikakauslehteä eli *Apu*, *Etelä-Suomen Sanomat*, *Länsi-Savo*, *Maaseudun Tulevaisuus*, *Suomen Kuvalehti* ja *Uusi Suomi*. Digitoidut aineistot eivät näin ollen kerro esimerkiksi vasemmistolehtien

12 Merikoski 1971, 99; Heinonen 1995, 114; Pere 2015, 348, 286–287; Neuvonen 2018, 266–268. Vuoden 1976 ohjeet ovat luettavissa teoksessa Vuortama 1976, 123–125.

13 Käytän muotoilua mielipiteellinen viitatessani artikkeleihin ja kolumneihin, jotka sisältävät toimittajan henkilökohtaisia näkemyksiä. Mielipide-sanan käyttömuoto noudattaa mediatutkimuksessa käytyä keskustelua mielipiteellisten juttutyyppien kehityksestä 2000-luvulla. Ks. esim. Reunanen & Koljonen 2014, 20, 22–23; Kivioja 2008, 50.

14 Tuula Peren mukaan suomalaiselle julkiselle keskustelulle oli 1960-luvulta alkaen ollut leimallista näkemyserojen kärjistyminen, mikä oli seurausta tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta ajaneiden liikkeiden merkityksen kasvusta julkisessa keskustelussa. Pere 2015, 369.

15 Artikkelin kirjoitushetkellä Kansalliskirjaston digitoimisprosessi on edennyt 1940-luvulle, jonka jälkeisiltä vuosikymmeniltä lehtiä on digitoitu osana erillisiä projekteja sekä lehtitalojen omalla kustannuksella. Käytän tässä artikkelissa lehden tietojen yhteydessä lyhennettä KD viitatessani Kansalliskirjaston digipalvelusta haettuihin artikkeleihin ja lyhennettä AK viitatessani *Helsingin Sanomien* tilaajilleen tarjoamasta Aikakone-palvelusta haettuihin artikkeleihin.

tai useimpien maakunnallisten lehtien kirjoittelusta. Tästä johtuen täydennän aineistoa suomenruotsalaisen Marxist-Feministerna eli MF-ryhmän (*MF-gruppen*) ja Naisasialiitto Unionin 1970-luvulla keräämillä lehtileikekokoelmilla,¹⁶ jotka sisältävät artikkeleita myös vasemmistolehdistä, naistenlehdistä ja suomenruotsalaisista sanomalehdistä. MF-ryhmän leikekokoelman keruuperusteena näyttää olleen ryhmän toimintaan tai johonkin sen jäseneseen liittynyt maininta, ja se sisältää sekä toimittajien kirjoittamia tekstejä että ryhmän jäsenten omia juttuja. Naisasialiitto Unionin arkistossa on myös laajemmin tasa-arvokeskustelua käsitelleitä tekstejä, ja se on siten MF-ryhmän kokoelmaa kattavampi.

Artikkelin keskiössä olevan negatiivissävyyteisen kirjoittelun rinnalla lehdissä julkaistiin 1970-luvun alkuvuosista lähtien feminismiä tai feminististä liikettä myönteiseen sävyyn esitelleitä artikkeleita. 1970-luvun lopussa kriittinen ja jopa poleeminen kirjoittelu kuitenkin korostui suomenkielisessä lehtijulkisuudessa, mistä johtuen tarkastelen sitä tässä artikkelissa irrallaan laajemmasta mediakeskustelusta. Väitän kritiikin olleen oire suomalaisen sukupuolikäsitelmän murroksesta, jota feministisen liikkeen vähittäinen laajeneminen korosti. Osoitan tämän kontekstoivalla lähiluvulla eli sijoitan käsitellyt mediatekstit osaksi julkaisuhetken historiallista ja mediakulttuurista kontekstia.¹⁷ Kysyn, minkälaisia keinoja toimittajat käyttivät teksteissään. Mistä poleeminen suhtautuminen feminismiin nousi? Kenelle kirjoitukset oli kohdennettu?

Lehtitekstit vihamielisten tunnereaktioiden alustana

Mediatutkijat ovat kirjoittaneet kattavasti toimittajakunnan maailman-katsomuksellisesta ja poliittisesta koostumuksesta¹⁸ sekä kiinnittäneet

16 Marxist-Feministerna oli vuonna 1973 perustettu feministiryhmä, jonka leikekokoelmaa säilytetään Svenska Litteratursällskapet i Finlandin arkistossa. Vuonna 1892 perustettu Naisasialiitto Unioni on Suomen vanhimpia naisasiajärjestöjä, jonka leikekokoelma on tallennettu Kansallisarkistoon.

17 Esim. Salmi 2020, 30–32.

18 Esim. Reunanen & Koljonen 2014; Fink & Schudson 2014; Hopmann, Elmelund-Præstekær & Levinsen 2010; Kivioja 2008.

huomiota medioiden valtaan nostaa esiin tai häivyttää yhteiskunnallisten liikkeiden tärkeänä pitämiä asioita.¹⁹ Myös medioiden keskeinen rooli naisvihamielisten käytänteiden, kuten sukupuolistereotypioita uusintavan kuvaston levittämisessä on kiinnostanut tutkijoita.²⁰ Sen sijaan yksittäisten toimittajien aktiiviseen rooliin ihmisten kuvittelu-horisonttien kaventajina ei ole kiinnitetty huomiota, ja tähän tutkimukselliseen puutteeseen vastaan artikkelillani.

Tulkitsen analysoimiani mielipiteellisiä artikkeleja ja kolumneja tekstuaalisina tiloina, jotka toimivat alustana feminisminvastaisille tunnereaktioille. Toimittajien kielelliset ilmaukset näen Margaret Wetherelliä ja Sara Ahmedia mukaillen affektiivisina käytäntöinä tai performansseina, jotka sanallistamalla kielteisiä tunnereaktioita synnyttivät mahdollisuuden yhteisöllisesti jaetulle kokemukselle feminismin tarpeettomuudesta.²¹ Tarkemmin sanottuna toimittajien vihamieliset tekstit tahmasivat ”feminismin vääristyneeksi ja vahingolliseksi ajattelutavaksi liimaamalla siihen kielteisiä ajatuksia”, kuten sukupuolentutkija Tuija Saresma on asian ilmaissut analysoidessaan manosfääriin²² miesasiakeskusteluja.²³

Lähestymistapani noudattelee tutkimuksia, joissa sanomalehtien mielipidepalstoja on analysoitu lukijoiden ärtymyksenilmaisun kanavina. Esimerkiksi Satu Sorvalin mukaan 1800-luvun lopun suomalaiset sanomalehdet ”tarjosivat tärkeän areenan tunteita hyödyntävään, massoille suunnattuun politiikkaan”.²⁴ Brian Thornton on puolestaan

19 Esim. McCurdy 2012, 246–247; Kurvinen 2020. Toimittajien tapa nostaa tai häivyttää yhteiskunnallisia liikkeitä on tulkittavissa vallankäytöksi Steven Lukesin määrittelemän kolmiulotteisen valtakäsityksen mukaisesti. Lukes kirjoittaa piilevästä konfliktista, joka syntyy ensimmäisen osapuolen eli tässä tapauksessa toimittajien estäessä toisen osapuolen tärkeänä pitämien teemojen nousemista esiin. Ks. Lorenzi 2006, 87–95.

20 Ryan Vickery & Everbach 2018, 7–10.

21 Ahmed 2018, 82; Wetherell 2012, 52–53. Vrt. myös Vainikka 2019, 6–7.

22 Manosfäärillä viitataan 2010-luvulla syntyneisiin mieheyttä ja maskuliinisuutta korostaviin verkkoympäristöihin, joissa antifeminismin yhdistyy islaminvastaisista ja rasistisista äänenpainoista. Ks. Saresma 2020, 203–204.

23 Saresma 2020, 207. Saresma pohjaa argumenttinsa Sara Ahmedin teoretisointiin. Ks. Ahmed 2018, 82.

24 Sorvali 2019. Elektroninen aineisto.

muistuttanut tunnekylläisten tekstien valottavan sitä, miten ihmisten tunnerekistereihin voidaan vaikuttaa polemisoimalla jotakin yhteiskunnassa pinnalla ollutta kysymystä.²⁵ Lehtitekstien kautta ei päästä kiinni menneisyyden ihmisten alkuperäisiin tunteisiin, mutta ne kertovat niistä affektiivisista käytännöistä, joiden kautta kielteisiä tunteita sanallistettiin. En näin ollen väitä tutkimieni toimittajien tunteneen suoranaista vihaa feministejä kohtaan. Sen sijaan heidän tekstiensä poleeminen retoriikka kertoo siitä murrosvaiheesta, jossa feminismi muuttui näkyväksi yhteiskunnalliseksi liikkeeksi 1970- ja 1980-luvun taitteen Suomessa. Se sai osan toimittajista tarttumaan kirjoituskoneisiinsa ja tuulettamaan ärtymystään lukijoille.

Sovinisti- ja feministisika ilmestyvät keskusteluun

Suomalaistoimittajien ärtymyksen herättänyt feminismi kiinnittyi 1960-luvun lopulla ja 1970-luvulla länsimaissa yhä näkyvämmäksi käyneeseen feministiseen liikehdintään eli naisten vapautusliikkeeseen (*women's liberation movement*). Feministeihin oli kuitenkin kohdistunut kielteisiä reaktioita jo aikaisemmin. 1800-luvun lopun varhaiset suffragetit nähtiin miesmäisinä yhteiskuntajärjestyksen uhkina, ja naisten vapautusliike synnytti omat stereotypiansa, kuten näkemykset feministeistä rintaliivien polttajina, lesboina ja miesten vihaajina.²⁶ Suomessa tämä niin kutsuttu uusi naisliike²⁷ ei saanut yhtä radikaaleja muotoja kuin monissa muissa maissa, mutta valtavirtamediodien kierrättämät ylijärjestykset stereotypiat päättyivät myös kotimaiseen julkiseen keskusteluun.²⁸ Lisäksi kansallinen konteksti toi siihen omat erityispiirteensä. Aluksi kyse oli ilmiöstä, joka uutisoinnin mukaan

25 Thornton 2007, 63–65.

26 Esim. Stevenson 2018, 79–90; Boyce Kay & Mendes 2020, 142–145; Kanner & Anderson 2010, 1–3.

27 Uusi naisliike on Pohjoismaissa 1970-luvulla vakiintunut käsite, jolle ei ole vastinetta angloamerikkalaisissa maissa. Käsitteestä ja sen käytöstä ks. Yoken 2020, 23–24. Tässä artikkelissa käytän selkeyden vuoksi käsitteitä uusi feministinen liike ja uusfeministi.

28 Esim. Hagner & Försti 2006, 159–160; Kurvinen 2020.

tapahtui Suomen rajojen ulkopuolella,²⁹ mistä johtuen feminismistä saatettiin kirjoittaa vielä varsin neutraaliin sävyyn.³⁰ Tilanne muuttui 1970-luvun lopulla, jolloin yhä useampi suomenkielinen nainen kiinnostui feministisestä liikkeestä ja keskustelu kotimaisesta feminismistä käynnistyi. Samanaikaisesti suomenkielisessä lehdistössä alkoi esiintyä hyvien tapojen vastaista jyrkkää ja leimaavaa kielenkäyttöä, jossa 1970-luvun uusfeministit näyttäytyivät naisten oikeuksien ajamisen radikaalina ääripäänä. Sen sijaan poliittisten naisjärjestöjen kaltaiset toimijat kiinnittyivät kohtuullisena pidettyyn tasa-arvon tavoitteluun.

Naiserityisistä tasa-arvojärjestöistä erottautunut uusi feministinen liike oli muotoutunut Suomessa vähitellen 1970-luvun alkuvuosina. Aluksi toiminta tapahtui pienissä ryhmissä ja julkista keskustelua feminismistä käytiin lähinnä suomenruotsalaisissa lehdissä.³¹ Pääkaupunkiseudulla vuodesta 1973 toimineet feministiryhmät alkoivat kuitenkin saada näkyvyyttä myös suomenkielisessä julkisuudessa, kun niiden kattojärjestöksi perustettiin Feministit–Feministerna vuonna 1976. Samanaikaisesti Naisasialiitto Unionin jäsenistö nuorentui, ja yhdistys alkoi osallistua aktiivisesti julkiseen keskusteluun. Feministit–Feministerna ja Naisasialiitto Unioni aloittivat lisäksi tahoillaan julkaisutoiminnan. Unionin *Akkaväki*-lehden ensimmäinen numero ilmestyi vuonna 1975 ja naistenpäivänä vuonna 1977 ilmestyi uusfeministien *Nyt mentiin – Nu går vi* -lehti, joka seuraavana vuonna muutti nimensä muotoon *Aikanainen – Kvinnotid*.³² Lehti ilmestyi kerran vuodessa, ja se oli kohdennettu laajemmalle yleisölle, jolle feministien toimintaa pyrittiin tekemään tunnetuksi avaamalla esimerkiksi keskeisiä käsitteitä ja suuntauksia sekä kumoamalla feministejä koskevia ennakkoluuloja. Ensimmäisissä numeroissa lukijoille tarjottiin

29 Kohu-Esther. Naiset aikuistukaa. *Etelä-Suomen Sanomat* 30.3.1972, KD; Tule kotiin Amerikka. *Etelä-Suomen Sanomat* 22.7.1972, KD; Italialaisen miehen rooli muuttumassa. *Etelä-Suomen Sanomat* 16.6.1977, KD.

30 Kurvinen 2015, 31–33.

31 Esim. Harriet Strandell, Arbetarklassen och kampen för kvinnornas frihet. *Enhet* 7/1975; Levi, Pensionär Medelson och kvinnan. *Ny Tid* 15.1.1976, MF-ryhmän arkisto, Svenska Litteratursällskapet i Finlandin arkisto (SLSA) 1254.

32 Esim. Hagner & Försti 2006, 152–168, 186; Ingström 2007, 76; Taavetti 2010, 24; Taavetti 2012, 30–31.

perustietoja esimerkiksi patriarkaatin käsitteestä ja ympäristötietoisuuden feminismiin yhdistäneestä ekofeminismistä.³³ Joukkoviestimien kuluttajien ohella feministien lehti päätyi toimittajien pöydille.³⁴

Feministiryhmien avautuminen omista pienryhmistä kohti laajempaa julkista keskustelua tarkoitti sitä, että lehdistön oli otettava liikkeeseen jollakin tavalla kantaa. Koska liike oli suomalaisille vielä varsin tuntematon, toimittajat joutuivat punnitsemaan omaa suhtautumistaansa³⁵. Valtaosa toimittajista pitäytyi neutraalissa raportoinnissa, mutta osa omaksui avoimen kielteisen kannan. Ääriesimerkkinä on *Kansan Uutisten* naistenpäivän jälkimainingeissa vuonna 1978 julkaissama poleeminen feministisika-teksti. Kyse oli Viikon kasvot -palstalla nimettömänä ilmestyneestä lyhyestä kommentaarista, joka palstalle ominaiseen tapaan kärjisti asioita humoristiseen sävyyn:

Mikä on feministisika? Se on nainen, joka tasa-arvopyrkimyksissään lähtee siitä, että esteenä ja kompastuksena tasa-arvon tiellä on aina ja kaikkialla mies, kaiken pahan alku ja juuri. Yhteiskuntatietoiset naiset ja heidän järjestönsä eivät koskaan ole kuvitelleet, että tasa-arvoon mennään kävellen miehen kaadetun ruhon yli tai briljeeraamalla jollakin mystisellä ”siskoudella”.³⁶

Kommentaaria voidaan tulkita ironisena heittona, joka heijasteli kansandemokraattisen liikkeen ja feministien hankalaa suhdetta.³⁷ Vaikka useimmat varhaiset feministit olivat Suomessa poliittisesti kalllellaan vasemmalle,³⁸ kansandemokraateille feminismi oli ensisijaisesti porvarillinen liike. Asettaessaan sukupuolen luokan rinnalle kes-

33 Kristina Stenstrand, Patriarkaatti, mitä se on? *Aikanainen – Kvinnotid* 1/1978; Auli Hakulinen, Kymmenen ennakkoluuloa feminismistä. *Aikanainen – Kvinnotid* 1/1979; Ekofeminister i Åbo. *Aikanainen – Kvinnotid* 1/1980.

34 Esim. Raija Forström, Horisontti: Sukupuolikanailua. *Helsingin Sanomat* 15.3.1978, AK; Tuulaliina Varis, Vain siskotko barrikadeille? *Kansan Uutiset* 24.3.1978, Naisasialiitto Unionin arkisto, kotelo 90, Ub:7, lehtileikkeitä (1978–1979), Kansallisarkisto (KA).

35 Esim. Ilse, Terveisiä äidille feministeilä. *Helsingin Sanomat* 13.5.1979, AK.

36 Feministisika. *Kansan Uutiset* 11.3.1978, MF-ryhmän arkisto, SLA 1254.

37 Kansandemokraattien suhtautumisesta feministeihin ks. Ingström 2007, 122–124.

38 Taavetti 2012, 29–33.

keisimmäksi sortoa aiheuttavaksi mekanismiksi 1970-luvun uusfeministit näyttäytyivät väärauskaisina haahuilijoina, jotka eivät ymmärtäneet naisen vapautumisen koittavan sosialistisen vallankumouksen myötä.³⁹ Viittaamalla mystiseen siskouteen jutun kirjoittaja osoitti kuitenkin perehtyneisyytensä feministiseen keskusteluun, olihan naisten keskinäinen sisaruus 1970-luvun feminismin keskeisiä teesejä.⁴⁰ Termi poikkesi selvästi kansandemokraattisen naisliikkeen käyttämistä tietoisien sukupuolineutraaleista puhutteluista ystävä ja toveri.⁴¹ Samalla teksti kommentoi suomen kielessä vielä varsin tuoretta nimitystä sovinistisika.⁴² Naisasiaa vastustanut miespuolinen sovinisti sai kommentaarissa vastinparikseen naisten vapautumista äärimmäisillä tavoin ajaneen feministisian.

Kansan Uutisten feministisika-komenttia seurasi lyhyt debatti, jonka yhteydessä niin Feministit–Feministerna kuin MF-ryhmään kuuluneet Carita Nyström, Annlis Söderholm ja Auli Hakulinen saivat vastineensa esiin.⁴³ Feministien tulkinnan mukaan lehden toimitus oli kuitenkin omaksunut heihin kielteisen kannan, mikä heijastui keskusteluun. Lehteä moitittiin keskustelun lopettamisesta lyhyeen sekä

39 Esimerkiksi Suomen Naisten Demokraattinen Liitto piti etäisyyttä feministeihin, ja alkoi keskustella oman toimintansa suhteesta feminismiin vasta vuoden 1980 liittokokouksessa. SNDL:n XII liittokokoukselle tehdyt aloitteet ja liittotoimikunnan vastaukset. *Pippuri* 3/1980; Turun piirijärjestö ry:n aloite, liittokokousaloitteet, SNDL:n XII liittokokous 1980, Ca31, SNDL:n arkisto, Kansan Arkisto (KansA); Tuuran demokraattiset naiset ry:n aloite, liittokokousaloitteet, SNDL:n XII liittokokous 1980, Ca 31, SNDL:n arkisto, KansA. Ks. myös Liikamaa 2020, 52–53.

40 Beins 2010, 292.

41 Toveri-sanan käyttö käy ilmi esimerkiksi SNDL:n liittokokouspuheenvuorojen avauksista. Ks. esim. pidetyt puheet, SNDL:n XII liittokokous 1980, Ca30, SNDL:n arkisto, KansA.

42 Olli Nuutinen, Sika! *Helsingin Sanomat* 22.1.1977, AK.

43 Esim. Feministit-Feministerna, Vastine ”Viikon henkilölle”. *Kansan Uutiset* 18.3.1978, Naisasialiitto Unionin arkisto, kotelo 90, Ub:7, lehtileikkeitä (1978–1979), KA; Auli Hakulinen, Päätoimittaja Erkki Kauppila *Kansan Uutiset*. *Kansan Uutiset* 18.3.1978, Naisasialiitto Unionin arkisto, kotelo 90, Ub:7, lehtileikkeitä (1978–1979), KA; Carita Nyström, Annlis Söderholm & Auli Hakulinen, Naisliike ja sosialismi. *Kansan Uutiset*, päivämätön lehtileike (Naisasialiitto Unionin arkistossa säilynyt leike on päivätty 19.4.1978), MF-ryhmän arkisto, SLSA 1254.

viivyttelystä feministien kirjoittamien vastineiden julkaisussa.⁴⁴ Nimettömänä julkaistua kirjoitusta myös epäiltiin sovinismiin kallellaan olleen miestoimittajan kirjoittamaksi.⁴⁵ Kaksi toimituksen naista, Tuulaliina Varis ja Kerttu Kauniskangas, olivat kuitenkin ne, jotka omalla nimellään kommentoivat tekstistä virinnyttä keskustelua.⁴⁶ Variksen ja Kauniskankaan sukupuolen voidaankin tulkita kärjistäneen lehden alkuperäistä kritiikkiä. Osoittivathan heidän kommenttinsa, etteivät feministejä vastustaneet yksinomaan vasemmistolaiset miehet vaan myös naisten oli vaikeata ymmärtää heidän tarkoituksperiään.

Kansan Uutisten keskustelu feminismistä tyrehtyi lopulta muutamassa kuukaudessa lehden päättäessä sen toukokuussa 1978 toimituksen kirjoittamalla loppukaneetilla.⁴⁷ Varis palasi kuitenkin teeman pariin elokuussa 1979 julkaisemassaan Sika-eläimiä-kolumnissa. Siinä hän huomautti lehden alkuperäistä kirjoitusta tulkitun väärin.⁴⁸ Vaikka Varis korosti olevansa ”asiassa lähinnä kyselijän ja ihmetelijän paikalla”, feministien vaateet näyttäytyivät hänen tekstissään työläisnaisen näkökulmasta naurettavilta ja heidän reaktionsa esitettyyn kritiikkiin ylireagoinnilta. Samankaltaisesta lähtökohdasta Varis oli kommentoinut keskustelua jo maaliskuussa 1978:

- 44 Auli Hakulinen, Ei possunpaisti nukkuvalle suuhun lennä. *Kansan Uutiset* 6.8.1979, MF-ryhmän arkisto, SLSA 1254. Ks. myös Lena Böök, Tuula Sarro-la, Liisa Pylvänäinen, Markku Böök, Margareta Jaaro, Sirpa Numminen, M. A. Numminen & Peter Lodenius, Mikä onkaan keskustelutapamme? *Kansan Uutiset* 28.5.1978, MF-ryhmän arkisto, SLSA 1254; Bernt Sjöholm, Feministeillekin puheenvuoro. *Kansan Uutiset* 18.3.1978, Naisasialiitto Unionin arkisto, kotelo 90, Ub:7, lehtileikkeitä (1978–1979), KA.
- 45 Hannu Taanila, Taivaankymppi ja feministisika. *Ahjo* 10/1978, MF-ryhmän arkisto, SLSA 1254.
- 46 Tuulaliina Varis, Vain siskotko barrikadeille? *Kansan Uutiset* 24.3.1978, Naisasialiitto Unionin arkisto, kotelo 90, Ub:7, lehtileikkeitä (1978–1979), KA; Kirjeitä ja paketteja: ”Nudistileiri” ja feministisika. *Kansan Uutiset*, päiväämätön lehtileike maaliskuulta 1978, Naisasialiitto Unionin arkisto, kotelo 90, Ub:7, lehtileikkeitä (1978–1979), KA.
- 47 Ks. toimituksen kommentti keskustelun lopettamiseen tulleeeseen kritiikkiin. *Kansan Uutiset* 28.5.1978, MF-ryhmän arkisto, SLSA 1254.
- 48 Tuulaliina Varis, Sika-eläimiä. *Kansan Uutiset* 4.8.1979, MF-ryhmän arkisto, SLSA 1254. Ks. myös toimituksen kommentti keskustelun lopettamiseen tulleeeseen kritiikkiin. *Kansan Uutiset* 28.5.1978, MF-ryhmän arkisto, SLSA 1254.

Feministeillä on oikeus esittää mielipiteensä asiasta kuin asiasta. Muillakin on oikeus heitä kritikoida, mm. yliampumisesta, epäolennaisien seikkojen korostamisesta, ihmisten niputtamisesta sukupuolen mukaan – kun juuri siitä meidän pitäisi päästä.⁴⁹

Alkuperäistä feministisika-heittoa sekä Variksen tekstejä yhdistääkin keskustelua kärjistämään tarkoitettu sävy. Samanaikaisesti ne pitivät yllä näkemystä feministien keskiluokkaisuudesta sekä taipumuksista ylireagointiin kontrastina todelliselle työläisnaiselle, joka näyttäytyi järkevänä ja asiallisena. Lisäksi kritiikkiin kirjoittautui ajatus feministien esittämien epäkohtien toisarvoisuudesta suhteessa työläisnaisten (-ja miesten) kohtaamiin luokkayhteiskunnan ongelmiin.

Keskustelu laajenee valtavirtajulkisuuteen

Vuonna 1979 kyse ei ollut enää yksinomaan kansandemokraattien vaikeudesta ymmärtää feminismiä. Tuulaliina Variksen Sika-eläimiä-kolumni kommentoi valtavirtajulkisuudessa⁵⁰ heinäkuussa 1979 käynnistynyttä feministisika-keskustelua. *Suomen Kuvalehti* julkaisi tuolloin sikaria polttavaa naispuolista sikahahmoa esittävän kansikuvan ja lehden toisena päätoimittajana työskennelleen Mauno Saaren poolemisen artikkelin, joka pilkkasi feminististä liikettä kärjistämisen keinoin. Tekstilajiltaan hieman epäselvässä artikkelissa Saari kirjoittaa ”feministirassukasta”, jonka käyttämät keinot olivat sekavia, typeriä ja lapsellisen provosoivia. Hänen mukaansa feministit olivat jääneet ajastaan jälkeen, sillä ”edistyksellisimmät’ feministit ravaavat pää kolmantena jalkana siihen suuntaan, josta edistyksellisimmät miehet paraikaa pyrkivät pois.” Näin ollen feministisika olikin ”takapajuisempi ja tyhmempi kuin sovinistisika”. Argumenttiaan Saari perusteli sillä, että suomalainen mies oli 1970-luvulla alkanut jo arvostaa perhe-elämää

49 Tuulaliina Varis, Vain siskotko barrikadeille? *Kansan Uutiset* 24.3.1978, Naisasialiitto Unionin arkisto, kotelok. 90, Ub:7, lehtileikkeitä (1978–1979), KA.

50 Ymmärrän julkisuuden koostuvan yhteiskunnallisessa keskustelussa vallitsevana olevia äänenpainoja esittävästä valtavirtajulkisuudesta sekä sen rinnalla toimivista lukuisista vastajulkisuuksista. Tutkittuna aikana vielä varsin rikas vasemmistolainen puoluelehdistö muodosti kansandemokraattisen vastajulkisuuden ytimen. Julkisuuksien määrittelystä esim. Fraser 1990.

ja isän rooliaan.⁵¹ Näennäisesti teksti näyttäisikin kannattavan sukupuolten tasaveroisuutta, mutta sen sijoittaminen osaksi oman aikansa julkista keskustelua paljastaa Saaren itse asiassa käyttäneen naisasialiikkeen tavoittelemaa ihannetta vasta-argumenttinsa muotoilemiseen. 1960-luvun lopulla voimistuneen tasa-arvokeskustelun seurauksena miehen ja isän rooli oli todellakin herättänyt Suomessa runsaasti keskustelua, mutta moderni isänmalli ei kirjoitushetkellä vielä juurikaan toteutunut⁵². Kyse oli lähinnä julkisessa keskustelussa esiintyneestä ihanteesta, jonka Saari valjasti argumenttinsa tueksi.

Saaren teksti leikitteli myös nykypäivän miesasiakeskusteluista tutulla uhkakuvalla, jossa feminismi tekee miehistä tarpeettomia.⁵³ Tässä tulevaisuusskenaariossa ”mies on lähinnä kuljeksiva siittäjä, joka avun annettuaan jättää naisen lapsineen rauhaan ja matkustaa jonnekin, pois jaloista, lähettelemään shekkejä.”⁵⁴ Samankaltaisia isyyden rappio-tarinoita esitettiin 1990-luvun kotimaisessa keskustelussa. Ilana Aalto onkin muistuttanut kielteisten kommenttien muutosta vastustavasta voimasta.⁵⁵ Hänen tutkimiensä tekstien tavoin Saari esitti tulevaisuuden vaarallisena nimenomaan miehille. Saaren argumentoinnissa sukupuoli typistyi naisen ja miehen luonnollisina nähtyihiin rooleihin, joita feministit rapauttivat vaatimuksillaan.⁵⁶

Miesasiakeskustelun ituja oli myös *Kauppalahden* silloisen päätoimittajan Arto Tuomisen näkemyksissä vuonna 1979. Hänen feminisminvastaisuutensa tallentui lehtien palstoille paitsi Jyväskylän kesän naisasiaseminaarissa⁵⁷ pidetyn alustuksen kommentaareina myös Tuomisen omalla äänellä.⁵⁸ *Apu*-lehti julkaisi Tuomisesta kahden aukeaman laajuisen henkilöhaastattelun, jonka puitteissa hän saattoi

51 Mauno Saari, Feministin harhat. *Suomen Kuvalehti* 29/1979, KD.

52 *Miestä päin* 1986, 16; Aalto 2012, 66, 75, 79.

53 Esim. Blais & Dupuis-Déri 2012; Vainikka 2019, 8–13.

54 Mauno Saari, Feministin harhat. *Suomen Kuvalehti* 29/1979, KD.

55 Aalto 2012, 86.

56 Vrt. Blais & Dupuis-Déri 2012, 22; Vainikka 2019, 8–13.

57 Jyväskylän kesän naisasiaseminaaria voidaan pitää feminismikeskustelun varsinaisena lähtölaukauksena, sillä myös Saaren artikkeli oli kommentti seminaarin keskusteluihin.

58 Esim. Sirkka Henttonen, Seminaari päätökseen Jyväskylässä. Naiset tasa-arvoisia vain vastuussa. *Etelä-Suomen Sanomat* 6.7.1979, KD; Miksi heitä haukuttiin?

antaa kokonaisvaltaisen kuvan näkemyksistään. Niiden ytimen muodosti ajatus feminismin tarpeettomuudesta tasa-arvon mallimaana pidetyssä Suomessa. Saaren tavoin Tuominen näki feministit turhien ongelmien aiheuttajina: he olivat väliinputoajia, joilla ei ollut tulevaisuutta. Samanaikaisesti Tuominen rakensi uhritarinaa, jossa feministit vaaransivat miesten rakentaman yhteiskunnan käytännöt:

Mutta feministit alkoot vaivautuko tuomaan jokaiseen kotiin ulkomailla kehitettyä, poliittisväritteistä standardimallia, joka pikemminkin luo tyytymättömyyttä kuin poistaa sitä. Feministithän ovat tehneet tyytymättömyydestä kansalaishyveen, ne pohtivat siellä kongressissaankin miten jokaiseen kylään ja lähioon saataisiin perustetuksi solu, joka alkaisi miettiä, mitkä ovat epäkohdat ja miten on iskettävä.⁵⁹

Saaren tavoin Tuominen näki feministien yhtäältä tavoittelevan miesten alistamista, toisaalta etsivän epäkohtia sieltä, missä niitä ei ollut. Feministit olivat epärationaalisia ilonpilaajia, joita Tuominen vähätteli luomalla heistä kuvan pienenä fanaatikkojen joukkona. Hän käytti myös omaa lehteään sanoman esiin tuomiseen.⁶⁰

Variksen, Saaren ja Tuomisen mielipiteelliset tekstit edustivat uudenlaista journalismia, joka oli 1970- ja 1980-luvun taitteen Suomessa aiempaa aggressiivisempaa. *Suomen Kuvalehden* artikkelin kohdalla myös lehden silloinen linja edisti valittua kehystämisen tapaa. Saari halusi lehden olevan arvaamaton, ja naispuolista sikahahmoa esittävän kannen suunnittelu heijasteli hänen mainostoimistotaustaansa.⁶¹ Variksen ja Saaren tekstit edustivat lisäksi juttutyyppejä, joissa kärjistäminen on jopa suotavaa.⁶² Sananvapauden periaatteet eivät yksioiko-

Helsingin Sanomat 28.7.1979, AK; Seppo Haapanen, Naiset asialla. *Me. Kuluttajain lehti* 16/1979, MF-ryhmän arkisto, SLSA 1254; Eeva-Helena Jokitaipale, Naiset naisen asialla ja miehenkin. Onko vapautettu nainen nykyajan orja? *Anna* 17.7.1979, MF-ryhmän arkisto, SLSA 1254; Outi Kortekangas, Naiset Jyväskylän kesässä. *Kotiliesi* 14/1979, MF-ryhmän arkisto, SLSA 1254; Vuoden 1979 100 suomalaista vaikuttajaa. *Suomen Kuvalehti* 2/1980, KD.

59 Juhani Lehtinen, Arto Tuomisen saarna feministeille. *Apu* 20.7.1979, KD.

60 Eero Tuomisto, Arton hyvä sikailu. *Ilta-Sanomat* 6.7.1979, MF-ryhmän arkisto, SLSA 1254.

61 Pere 2015, 369; Vares & Siltala 2016, 275, 280–285.

62 Pakinasta ja kolumnista ks. Pietilä 2008, 76–86.

sesti suljekaani pois provokatiivista ja loukkaavaa kielenkäyttöä, joskin juridisesti rajanveto on haastavaa.⁶³ Saari määritteli tekstinsä olleen ”feministiliikettä ilmiönä käsittelevä mielipidekirjoitus”, eikä Julkisen sanan neuvosto (JSN)⁶⁴ nähnyt sen rikkoneen hyvää journalistista tapaa:

Julkisen Sanan Neuvosto on tutkinut kantelut ja [...] katsoo, että teksti ja kuva ovat olleet poikkeuksellisen kärkeviä. [...] kun voimakasta kielenkäyttöä ja kärjistettyjä johtopäätöksiä ei yhteiskunnallisessa mielipiteenvaihdossa sinänsä voida pitää hyvän lehtimiestavan vastaisina, Julkisen Sanan Neuvoston äänestyksen jälkeen katsoo, etteivät kantelut anna aihetta enempiin toimenpiteisiin.⁶⁵

JSN:n päätös kohdistui kahteen erilliseen kanteluun, joiden takana olivat Jyväskylän kesän keskeiset feministitoimijat Auli Hakulinen ja Liisa Lautamatti sekä Katy Hagelstamin nimissä toiminut naisjoukko.⁶⁶ Perusteluissa korostui se, ettei Saaren teksti ollut suoraan nimenyt kantelun tehneitä henkilöitä yhtä ”nämä lautamatit” -viittausta lukuun ottamatta.⁶⁷ Päätös noudatti JSN:n linjaa, jonka mukaan tiedotusvälineillä oli oikeus mielipiteelliseen ilmaisuun ja myös suoranaiseen arvosteluun.⁶⁸ Toisin sanoen neuvosto ei puuttunut mielipiteellisten tekstien sisältöön, vaan ainoastaan niiden esittämisen tapaan. Edes toimittajan kannanottojen limittymistä tosiasioiden kanssa ei pidetty hyvän journalistisen tavan rikkomisena,⁶⁹ koska Saaren teksti ei ollut aiheuttanut suoranaista haittaa yksittäisille henkilöille. Samanaikaisesti niin Saaren teksti kuin muutkin edellä analysoidut tapaukset

63 Esim. Pöyhtäri 2014, 515–516.

64 Julkisen sanan neuvosto perustettiin vuonna 1968 valvomaan hyvän journalistisen tavan noudattamista. Pere 2015, 288–289; Neuvonen 2018, 268–269.

65 JSN:n päätös N:o 644/AL/79 ja 646/AL/79, päivätty 21.11.1979, MF-ryhmän arkisto, SLSA 1254.

66 Vuonna 1979 neuvostolle tehtiin kaikkiansa 85 kantelua. Julkisen sanan neuvoston valmistelijalta 7.1.2021 sähköpostitse saatu tieto.

67 JSN:n päätös N:o 644/AL/79 ja 646/AL/79, päivätty 21.11.1979, MF-ryhmän arkisto, SLSA 1254.

68 Pere 2015, 290.

69 Vuortama 1976, 36, 107.

aiheuttivat kiistatta mielipahaa feministeille. MF-ryhmän arkistoon tallentunut julkaisematon vastinekirjoitus tiivistää feministien tunnot:

Voi siis sanoa Saaren lietsovan ennakkoluuloja erästä aatteellis-
ta suuntausta vastaan, mikä yleisesti ottaen ei voi olla joukko-
tiedotuksen tarkoitus. Vaikka nyt maisterit ja tohtorit, kirkko-
herrat ja emännät kävisivät oikomaan tahallisia ja loukkaavaksi
tarkoitettuja virheitä ja harhoja, tehtyä ei saa tekemättömäksi.
Lukijoiden mieleen on iskostettu kuva feministien naurettavuus-
desta, hidastettu täten feministisen [sic] toiminnan tunnetuksi
tulemistä ja asetettu lisää esteitä sen sanoman menemiseksi
perille niille, joille se on tarkoitettu.⁷⁰

Saaren artikkelia seuranneesta vilkkaasta keskustelusta huolimatta järjestäjätahona toimineiden feministien yhteinen vastine jäi *Suomen Kuvalehdeltä* julkaisematta, vaikka yksittäiset naiset saivatkin mielipiteensä julki⁷¹. Näin ollen feministien kritiikki ei myöskään tavoittanut lukijoita. Toisin sanoen *Kansan Uutisten* tavoin *Suomen Kuvalehti* va-
likoi, millä tavoin feministit saivat äänensä kuuluviin.⁷² Myöskään toi-
mittajan huoneentauluun kirjattu vaatimus erottaa ”oma mielipiteesi
tapahtumien kerronnasta” ei kaikilta osin toteutunut Saaren, Variksen
ja Tuomisen mielipiteellisissä näkemyksissä.⁷³

Tasa-arvotaistelun kärjistäjät

Saari ja Tuominen olivat kiistatta kärkevimpiä feminisminvastaisuus-
dessaan, ja he näyttäytyvät siten liikkeen keskeisimpinä vastustajina
1970-luvun lopun suomenkielisessä julkisessa keskustelussa. Myös
Variksen teksteistä on luettavissa avointa kritiikkiä feministejä koh-
taan, mutta hänen tekstinsä olivat mieskollegoiden tunteenpurkauksia
tasapainoisempia. Lisäksi aineistosta löytyy hienovaraisempia, rivien

70 Feminismi ja joukkotiedotus, MF-ryhmän arkisto, SLSA 1254.

71 Esim. Liisa Lautamatti, Vääristynyt kuva. *Suomen Kuvalehti* 31/1979, KD; Kar-
mela Belinki, Mauno-parka pelkää sikoja. *Suomen Kuvalehti* 31/1979, KD.

72 Utismedioiden roolista sananvapauden portinvartijoina ks. Pöytäari 2014, 515.

73 Suomen Sanomalehtimiesten Liiton muotoilema Toimittajan huoneentaulu on
julkaistu esimerkiksi Timo Vuortaman kirjassa. Vuortama 1976, 28, 123–125.
Ks. myös Merikoski 1971, 98.

väleistä luettavissa olevia asenteita.⁷⁴ Tekstit myös kommentoivat feminismin ympärillä käytyä laajempaa kielteistä keskustelua,⁷⁵ josta ei ole jäänyt tarkempia jälkiä tämän artikkelin aineistona käytettyihin lehtiin. Rinnakkain luettuna nämä julkisen keskustelun hiljaiset signaalit ja näkyvän vihamieliset kirjoitukset kertovat kuitenkin siitä vaikeudesta, joka osalla toimittajista oli kohdata niin kutsutun sukupuolisovun⁷⁶ varaan rakentuneen suomalaisen sukupuolijärjestyksen haastaneet feministit. Lisäksi ne heijastelevat 1970-luvun julkiselle keskustelulle leimallista ristivetoa intimisoitumisen ja asiallisuuden välillä. Jälkimmäinen korosti yhteiskuntatieteellistä puhetapaa ja näyttäytyi vasta-reaktiona jo 1960-luvulla voimistuneelle nais erityiselle tunnepuheelle, jossa korostui tunnustuksellinen henkilökohtaisuus. Asiallisuus vahvasti näin ollen julkisuudessa vallinnutta mieshegemoniaa eli miesten näkemistä rationaalisuuden ja kriittisen ajattelun sukupuolena.⁷⁷

74 Esim. Eeva-Helena Jokitaipale, Naiset naisen asialla ja miehenkin. Onko vapautettu nainen nykyajan orja? *Anna* 17.7.1979, MF-ryhmän arkisto, SLSA 1254; Outi Kortekangas, Pienet palat. *Kotiliesi* 14/1979, MF-ryhmän arkisto, SLSA 1254.

75 Esim. Carita Nyström, Annlis Söderholm & Auli Hakulinen, Naisliike ja sosiaalisuusi. *Kansan Uutiset*, päiväemätön lehtileike, MF-ryhmän arkisto SLSA 1254; Seppo Haapanen, Naiset asialla. *Me. Kuluttajain lehti* 16/1979, MF-ryhmän arkisto, SLSA 1254; Marja-Leena Mauni, Naisten Päivät kysyvät: Miten kauan uhrien on lohdutettava piinaajiaan? *Ilta-Sanomat* 4.7.1980, MF-ryhmän arkisto, SLSA 1254; Marja Kyllönen, Feministit näkevät ympärillään vihaa ja kaunaa. Viha syntyy pelosta: entä jos kaikki naiset yhtäkkiä tiedostaisivat asemansa huonouden. Margareta Thon ja Tatiana Sundgren valavat naisiin itsetuntoa ja vakuuttavat vastustajille: 'Emme taistelee miehiä vastaan.' *Ilta-Sanomat* 12.7.1980, MF-ryhmän arkisto, SLSA 1254; Marialle Linden & Carita Nyström, Feminismen i dag och i morgon. Ett alternativ faller inte ner från himlen. *Vasabladet* 12.9.1980, MF-ryhmän arkisto, SLSA 1254. Ks. myös Mariella Lindén, Nej, vi är inga "feministsvin". *Expressen* 19.10.1980, Kungliga biblioteket, digitaalinen sanomalehdiarkisto.

76 Sukupuolisovun on esitetty olevan leimallista suomalaiselle keskustelulle sukupuolten välisestä suhteesta. Tällöin sukupuolten välinen konflikti vältetään epätasa-arvoisuudesta keskusteltaessa, koska tasa-arvon katsotaan pääpiirteissään toteutuneen. Ks. esim. Kurvinen 2019, 143.

77 Saarenmaa 2010, 236–240, 257–258.

Poliittisesta katsantokannasta riippuen feministisika-retoriikka esitti uusfeministien vieneen tasa-arvon tavoittelun joko väärään suuntaan tai liian pitkälle. Samankaltaiset ajatukset kiersivät maltillisempaan muotoon puetuissa kirjoituksissa, kuten *Uuden Suomen* entisen päätoimittajan Pentti Poukan pääkirjoitussivulla julkaistussa aliossa.⁷⁸ Hän syytti feministejä sukupuolten luonnollisen järjestyksen kyseenalaistamisesta: feminismi uhkasi perinteisiä sukupuolirooleja ja porvarillista kotiäiti-ihannetta kannustamalla naisia työelämän johtopaikoille. Samanaikaisesti Poukka painotti Tuomisen tavoin aatteen ulkomaista alkuperää sekä sen mielettömyyttä:

Tietysti tähän voisi suhtautua ihan välinpitämättömästäkin, niin kuin useimmat tekevät. Mutta toisaalta on tarpeetonta antaa tämän maahantuodun muotivirtauksen tehdä vahinkoa-kaan. Huijausta on parasta sanoa vain huijaukseksi.⁷⁹

Poukan teksti pyrki naisasiakeskustelun mitätöimiseen yhtäältä vähättelemällä sen merkitystä lukijoiden elämänpiirissä, toisaalta marginalisoimalla feministit pieneksi harhaoppisten joukoksi. Tuomisesta ja Saaresta poiketen hän ei kuitenkaan korostanut jo saavutettua tasa-arvoa vaan keskittyi sukupuolten perinteisinä nähtyjen roolien uusintamiseen, mikä ei sinällään ollut porvarillisessa *Uudessa Suomessa*⁸⁰ yllättävää. Näyttäytyihän 1970-luvun feminismi vahvasti vasemmistolaisena radikalismina, joka tavoitteli sukupuolten tasa-arvoa myös työelämään. *Uusi Suomi* ei ollut ainoa kriittinen porvarillinen ääni, sillä sukupuolten biologisointia tukeneet äänenpainot pääsivät esiin myös *Etelä-Suomen Sanomien* kolumneissa. Erityisesti nimimerkki Er – oletettavasti päätoimittaja Eeva Rissanen⁸¹ – hyökkäsi feministien ja heidän tavoitteidensa kimppuun paikoin hyvin jyrkästi.

78 Pentti Poukka kirjoittaa ”naisten vapauttamisesta”. Siskot barrikadeille. *Uusi Suomi* 12.2.1978, KD.

79 Ibid.

80 *Uusi Suomi* oli Kokoomuksen pää-äänenkannattaja vuoteen 1976, jonka jälkeen se jatkoi riippumattomana porvarillisena sanomalehtenä.

81 Eeva Rissanen oli yksi Suomen ensimmäisistä naispuolisista päätoimittajista sanomalehdessä. Hän toimi *Etelä-Suomen Sanomien* päätoimittajana vuosina 1972–1986. Eläkkeelle siirryttyään Rissanen jatkoi lehden pakinoitsijana. Matti Hilska, Eeva Rissanen. *Helsingin Sanomat* 3.7.2004, AK.

Feministit alkoivat esiintyä nimimerkki Er:n kolumneissa keväällä 1978. Tuolloin aiemmin lähinnä naureskelua aiheuttaneen ”naisasia-liikkeen intomielisimmät ilmaukset” olivat hänen mukaansa ”muut-
tumassa niin kärkeviksi, että alkavat tympäistä, kuten kaikki yletön
kiihkoilu suuntaan tai toiseen”.⁸² Saaren tavoin Er näki uusfeminis-
tien pontimena vallanhalun sekä pyrkimyksen toimia miesten tavoin.
Toisin sanoen feministit näyttivät tekevän naisista miesten kaltaisia.
Naisten maanpuolustustyötä kommentoidessaan Er painottikin su-
kupuolten luonnollista eroa ja korosti naisille ominaisten piirteiden
arvostamista: ”Erilaisuus halutaan usein unohtaa, koska kuvitellaan,
että erilainen on parempi tai huonompi mutta ei vertainen.”⁸³ Ilokseen
Rissanen saattoikin huomauttaa feministien juhliman uuden sukuni-
milain tuskin muuttavan käytäntöjä juurikaan, koska ”ihmiset ovat
yleensä varsin vanhoillisia.”⁸⁴ Tästä johtuen äärifeministien ajama
naisten asepalveluskin näyttäytyi Er:n kolumnissa utopiana.⁸⁵

Er ei tyytynyt yksinomaan oman näkemyksensä esiin tuomiseen,
vaan tuotti myös vastakkainasettelua. Kolumneja lukemalla syntyy
kuva äärimmäisyyksiin menneistä naisista, jotka tavoittelivat suku-
puolten tasapäistämistä: ”Jos feministit pääsisivät peukaloimaan luon-
toa, niin alkuvaiheessa nainen siittäisi ja mies niittäisi, mutta sitten ei
kukaan tekisi kumpaakaan, ettei vain tasa-arvo järkkäisi”.⁸⁶ Vaikka Er
tunnusti joukkoon mahtuvan myös maltillisempia aatteen kannattajia,
kiihkokfeministit olivat ”naisia, joita harmittaa se, etteivät he ole miehiä”,
mistä johtuen tätä kielteistä leimaa ei ”soisi asiallisen naisten aseman
puolustajan lainkaan käyttävän”.⁸⁷ Er:n muotoilussa naiseus näyttäytyi
feministeille arvottomana, mikä edelleen vahvisti vastakkainasettelua
uusfeministien ja muiden naisten välillä.

82 Er, Esalainen tänään. Naisen aseina. *Etelä-Suomen Sanomat* 8.2.1978, KD.

83 Er, Esalainen tänään. Naisen aseina. *Etelä-Suomen Sanomat* 7.4.1978, KD. Ks.
myös Er, Esalainen tänään. Jopa juoksi puinen pursi. *Etelä-Suomen Sanomat*
3.3.1983, KD.

84 Eeva Rissanen, Mikä lapselle nimeksi? *Etelä-Suomen Sanomat* 16.5.1978, KD.

85 Er, Esalainen tänään. Naisen aseina. *Etelä-Suomen Sanomat* 7.4.1978, KD.

86 Er, Esalainen tänään. Sukupuolisidonnaisuutta. *Etelä-Suomen Sanomat*
20.5.1978, KD.

87 Er, Esalainen tänään. Naisen aseina. *Etelä-Suomen Sanomat* 7.4.1978, KD.

Er:n perinteistä sukupuolikäsitystä puolustaneista kolumneista valtaosa julkaistiin keväällä ja alkukesästä 1978, mikä lisää niiden painoarvoa. *Etelä-Suomen Sanomien* lukijoille tarjottiin toisin sanoen lyhyen ajan sisällä toistuvasti kielteisiä näkemyksiä feministisestä liikkeestä. Toisaalta kolumnien merkitystä ei ole syytä ylikorostaa, sillä niiden rinnalla *Etelä-Suomen Sanomat* antoi myöhemmin tilaa neutraaleille feminismiä käsitelleille teksteille. Etenkin Annukka Visapää-Kiveäs ja Sirkka Henttonen⁸⁸ kunnostautuivat niiden kirjoittajina. Toukokuussa 1979 lehti kirjoitti esimerkiksi naisten ensimmäisistä kulttuuripäivistä ja kuvasi feministien keskeisiä näkemyksiä sukupuolten välisistä suhteista. Toimittajan mukaan feministit eivät halunneet miehiä mukaan tiedostamisryhmiinsä, mutta sensaatiohakuisuuden sijasta tämä raportoitiin neutraalilla tavalla.⁸⁹ Myös Jyväskylän kesän naisasiaseminaarin uutisointi vältti ylilyönnit, eivätkä Mauno Saaren ja Arto Tuomisen äänenpainot löytäneet sijaa lehdestä.⁹⁰

Yhteiskunnassa pinnalla olleena teemana feminismi kirjoittautui muutenkin koko ajan näkyvämmiin osaksi uutisointia, ja sitä kommentoitiin mitä erilaisempien aihepiirien yhteydessä.⁹¹ Erityisesti naiseriitysten teemojen käsittelyssä feminismi alkoi 1980-luvun alussa olla selkeä lähtökohta, jota vasten yhteiskunnan kehitystä tarkasteltiin.⁹² Lehtitekstien muotoilusta voi nähdä toimittajien kysyneen haastatelta-

88 Visapää-Kiveäs ja Henttonen edustivat eri toimittajapolvia, sillä ensimmäinen oli tullut alalle vain muutamaa vuotta aiemmin, kun taas jälkimmäinen oli aloittanut toimittajana jo 1940-luvun lopulla.

89 Annukka Visapää-Kiveäs, Feministit naisille. On aika herätä. *Etelä-Suomen Sanomat* 13.5.1979, KD. Esimerkiksi *Ilta-Sanomat* valitsi räväkämmän kehyksen uutisoinnilleen.

90 Sirkka Henttonen, Naisen asema Jyväskylän kuuma aihe. *Etelä-Suomen Sanomat* 5.7.1979, KD; Sirkka Henttonen, Seminaari päätökseen Jyväskylässä. Naiset tasa-arvoisia vain vastuussa. *Etelä-Suomen Sanomat* 6.7.1979, KD; Sirkka Henttonen, Naisen vastuu. *Etelä-Suomen Sanomat* 8.7.1979, KD.

91 Feminismiin viitattiin esimerkiksi urheiluseuran naisjaostoa ja nuoria perheitä tukenutta projektia käsitelleissä jutuissa. Esim. Kameleontti, Erikoistuminen hajoitti Reippaan naisjaoston. *Etelä-Suomen Sanomat* 27.1.1979, KD; Sihti, Lehtermiehen kulmasta. *Maaseudun Tulevaisuus* 2.8.1980, KD; T.O. Nuorten perheiden projekti jatkuu veroneuvonnalla. *Länsi-Savo* 14.1.1981, KD.

92 PH, Esalainen tänään. Se on todistettu. *Etelä-Suomen Sanomat* 9.4.1981, KD.

vilta feminismistä, ja varautuneisuus feminismiä kohtaan kirjoittautui teksteihin yhä useammin heidän äänellään:

Feminismi? Se on sellaista turhautuneiden seurapiirinaisten hössötystä! Ei itku, kiukuttelu ja kiljuminen auta. Täältä työpaikoilta se tasa-arvo alkaa, eikä Helsingin herraskodeista. Näin selvitteli näkemyksiään [...] nosturinkuljettaja Irja Veikkolainen. Ja hän puhuu varmasti monien muidenkin naisten suula.⁹³

Vaikka ingressi kuvaa ennen kaikkea haastateltavan asenteellisuutta feminismiä kohtaan, päätös näkökulman valinnasta ja artikkelin kärjen rakentaminen tämän kritiikin varaan oli tehty toimituksessa. Vuosina 1978 ja 1979 esitetyn suorasukaisen kritiikin sijasta toimittajien hankala feminismisuhde alkoikin näkyä toimituksellisina valintoina, jotka jättivät tilaa haastateltavien feminisminvastaisille ilmauksille. Tuottaessaan ja uusintaessaan kielteisiä käsityksiä feministeistä tämänkaltaiset mikroaggressiot⁹⁴ osallistuivat suomalaisten asenteiden muokkaukseen, ja vaikuttivat siten ihmisten halukkuuteen sitoutua feministien vaatiman yhteiskunnallisen muutoksen tavoitteluun.⁹⁵

Vihamielisten äänenpainojen merkitsemät

Affektien arvaamattomuudesta johtuen tekstit saattavat tuottaa toisenlaisia reaktioita kuin niiden kirjoittajat ovat tavoitelleet.⁹⁶ Tämä näkyi paikoin myös 1970-luvun lopun feminismikeskustelussa, jossa lukijat osoittivat tukensa feministien pyrkimyksille kääntyen toimittajien poleemisia tekstejä vastaan.⁹⁷ Lisäksi feministit reagoivat aktiivisesti

93 Markku Salomaa, Itku ei auta naisasiassa. *Ilta-Sanomat* 24.7.1979, MF-ryhmän arkisto, SLISA 1254.

94 Mikroaggressioista on kirjoitettu etenkin rodullistettujen kokemaan arkipäiväiseen rasismiin liittyen. Kyse on kuitenkin myös kaikenlaisesta, usein tahattomasta ja hienovaraisesta vähättelevästä tai loukkaavasta puheesta, jolla on kielteisiä vaikutuksia kohteilleen. Ks. Sue 2010; Ross-Sheriff 2012.

95 Esim. Bashir et al. 2013.

96 Saresma 2020, 213.

97 Esim. Lena Böök, Tuula Sarrola, Liisa Pylvänäinen, Markku Böök, Margareta Jaaro, Sirpa Numminen, M.A. Numminen & Peter Lodenius, Mikä onkaan keskustelutapamme? *Kansan Uutiset* 28.5.1978, MF-ryhmän arkisto, SLISA 1254;

kohtaamaansa kritiikkiin lähettämällä vastineita niin *Suomen Kuvalehteen* kuin *Kansan Uutisiinkin*⁹⁸ ja kantelemalla Saaren artikkelista Julkisen sanan neuvostolle.⁹⁹ En ole tässä artikkelissa kuitenkaan analysoinut feminismiä tukeneita kirjoituksia tai feministien vastineita, koska toimittajien poleemisten tekstien merkitys suomalaisten feminismikäsitysten muotoutumisessa ansaitsee oman huomionsa. Vaikka kyse oli yksittäisistä teksteistä ja lyhyistä debateista, ne loivat osaltaan keskusteluilmapiiriä, jossa feminisminvastainen puhe oli sallittua.¹⁰⁰ Lisäksi vihamieliset reaktiot yksipuolistivat julkista keskustelua vaimentamalla feministien äänen. Kärkevimpiä käsitellyistä teksteistä olisi toki mahdollista tulkita satiirina, mutta tällöinkin kärjistysten avulla naurunalaiseksi tehdyt feministit näyttäytyvät lajityypille ominaisesti vallitsevaa sukupuolijärjestystä tuhoavana vastavoimana.¹⁰¹

Digitoitujen aineistojen ja arkistoon tallentuneiden lehtileikkeiden kautta ei päästä käsiin koko julkisen keskustelun kirjoon, mutta pelkästään artikkelissa käytetyn aineiston perusteella 1970-luvun viimeiset vuodet näyttäytyvät taitekohtana, joka juurrutti varauksellisen suhtautumisen feministeihin suomalaiseen julkiseen keskusteluun. Alkuvaiheessa vihamielistä ilmapiiriä loivat niin perinteisistä sukupuolirooleista kiinni pitäneet miehet ja naiset kuin feministien heikentämää luokkataistelua pelänneet kansandemokraatitkin. Yksittäisistä kirjoituksista varautuneisuus laventui kuitenkin osaksi laajempaa mielenmaisemaa, jossa suomalaiselle tasa-arvokeskustelulle leimallisena

Petra Pihlaja, Vallankumouksen ikuiset ongelmat. *Suomen Kuvalehti* 32/1979, mielipide, KD; Erkki Niinivaara, Feministit. *Suomen Kuvalehti*, mielipide, päiväämätön lehtileike, MF-ryhmän arkisto, SLSA 1254; Tom Wilhelms, Feminismiiä mustamaalataan. *Kansan Uutiset*, päiväämätön lehtileike vuodelta 1979, MF-ryhmän arkisto, SLSA 1254; Kaj Nyman, Varis ja Siat. *Kansan Uutiset*, päiväämätön lehtileike vuodelta 1979, MF-ryhmän arkisto, SLSA 1254.

98 Esim. Leila Räsänen, Vieläkin feminismistä. *Kansan Uutiset*, päiväämätön lehtileike, MF-ryhmän arkisto, SLSA 1254; Auli Hakulinen, Ei possunpaisti nukkuvalle suuhun lennä. *Kansan Uutiset* 6.8.1979, MF-ryhmän arkisto, SLSA 1254.

99 Auli Hakulisen, Liisa Lautamatin ja Katy Hagelstamin kantelu Julkisen sanan neuvostolle, MF-ryhmän arkisto, SLSA 1254.

100 Vihan tuottavuudesta esim. Ahmed 2018, 67–68.

101 Esim. Kivistö 2007.

nähty fraasi ”En ole feministi, mutta kannatan tasa-arvoa”¹⁰² alkoi eri variaatioina ilmestyä haastateltavien puheeseen. Avoimen vihamieliset äänenpainot muuttuivat vähitellen mikroaggressioiksi, arkipäiväisiksi, feminismin merkitystä vähätelleiksi kommentteiksi, jotka julkisessa keskustelussa toistettuina muodostivat feminismistä kielteisesti merkityn yhteiskunnallisen liikkeen.

Lähteet

Alkuperäislähteet

Naisasialiitto Unionin arkisto, Kansallisarkisto (KA)

Kotelo 90, Ub:7, lehtileikkeitä (1978–1979).

MF-ryhmän arkisto, Svenska Litteratursällskapet i Finland (SLSA)

Kansio 1254.

Suomen Naisten Demokraattisen Liiton arkisto, Kansan Arkisto (Kansa)

Jäsenlehti *Pippuri* 3/1980.

Pidetut puheet, SNDL:n XII liittokokous 1980, Ca30.

Liittokokousaloitteet, SNDL:n XII liittokokous 1980, Ca31.

Kansalliskirjaston digitoidut sanoma- ja aikakauslehdet (KD),

<http://digi.kansalliskirjasto.fi>

Aineistot 1970- ja 1980-luvulta ovat olleet käytössä haka-kirjautumisen avulla. Artikkelin kirjoitushetkellä kattavasti digitoituina olivat *Apu*, *Etelä-Suomen Sanomat*, *Länsi-Savo*, *Maaseudun Tulevaisuus*, *Suomen Kuvalehti* ja *Uusi Suomi*.

Helsingin Sanomat, Aikakone-palvelu (AK)

Aineistot ovat olleet käytössä *Helsingin Sanomien* tilaajatunnuksilla.

Kirjallisuus

Aalto, Ilana: *Isyyden aika. Historia, sukupuoli ja valta 1990-luvun isyyskeskusteluissa*.

Nykykulttuuri, Jyväskylä 2012.

Ahmed, Sara: *Tunteiden kulttuuripolitiikka*. Suom. Elina Halttunen-Riikonen. Niin & näin, Tampere 2018.

102 Kameleontti, Erikoistuminen hajoitti Reippaan naisjaoston. *Etelä-Suomen Sanomat* 27.1.1979, KD; Olavi Salmi, Pidän ihmisistä ja työnteosta. *Apu* 9/1982, KD; MK, Tuovi menestyi mekaniikkatarinalla. *Etelä Suomen-Sanomat* 16.2.1983, KD; ’Ei feminististä vouhotusta’. Pieksämäen tasa-arvotoimikunta kaikkien asialla. *Länsi-Savo* 23.4.1983, KD; Martat yhä ahkeria, mutta nuoria puuttuu. *Etelä-Suomen Sanomat* 30.10.1983, KD.

- Bashir, Y Nadia; Lockwood, Penelope; Chasteen, Alison L.; Nadolny, Daniel; Noyes, Indra: The ironic impact of activists. Negative stereotypes reduce social change influence. *European Journal of Social Psychology* 43(7) 2013, 614–626.
- Beins, Agatha: Sisterly Solidarity. Politics and Rhetoric of the Direct Address in US Feminism in the 1970s. *Women: A Cultural Review* 21(3) 2010, 292–308.
- Blais, Melissa; Dupuis-Déri, Francis: Masculinism and the Antifeminist Countermovement. *Social Movement Studies* 11(1) 2012, 21–39.
- Boyce Kay, Jilly; Mendes, Kaitlynn: Gender, Media and Protest. *Media History* 26(2) 2020, 137–152.
- #EmmeVaikene. Mitä on vihapuhe ja miten se liittyy sukupuoleen? Tasa-arvotiedon keskus, THL, Helsinki 2017, https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135444/URN_ISBN_978-952-302-940-8.pdf (10.6.2020).
- Fink, Katherine; Schudson, Michael: The rise of contextual journalism, 1950s–2000s. *Journalism* 15(1) 2014, 3–20.
- Fraser, Nancy: Rethinking the Public Sphere. A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy. *Social Text* (25–26) 1990, 56–80.
- Grösros, Eija: Mitä uutta Kielitoimiston sanakirjassa? *Kielikello* (1) 2012, [<https://www.kielikello.fi/-/mita-uutta-kielitoimiston-sanakirjassa->] (9.4.2021).
- Hagner, Minna; Först, Teija: *Suffragettien sisaret*. Unioni naisasialiitto, Helsinki 2006.
- Heinonen, Ari: *Vahtikoiran omatunto*. Journalismin itsesääntely ja toimittajat. Tiedotusopin laitoksen julkaisuja A 84. Tampereen yliopisto, Tampere 1995.
- Hemanus, Pertti; Tervonen, Ilkka: *Objektiivinen joukkotiedotus*. Otava, Helsinki 1980.
- Hopmann, David Nicolas; Elmelund-Præstekær, Christian; Levinsen, Klaus: Journalism students. Left-wing and politically motivated? *Journalism* 11(6) 2010, 661–674.
- Ingström, Pia: *Lentävä feministi ja muita muistoja 70-luvulta*. Schildt, Helsinki 2007.
- Kanner, Melinda; Anderson, Kristin J.: The Myth of the Man-Hating Feminist. Teoksessa *Feminism and Women's Rights Worldwide. Heritage, Roles and Issues*. Toim. Michelle Paludi. ABC-Clio, Santa Barbara 2010, 1–26.
- Kivioja, Pasi: *Iltapäivälehdet mediakentän ja yhteiskunnan murroksessa*. Tiedotusopin laitoksen julkaisuja A 106. Tampereen yliopisto, Tampere 2008.
- Kivistö, Sari: Satiiri kirjallisuuden lajina. Teoksessa *Satiiri. johdatus lajin historiaan ja teoriaan*. Toim. Sari Kivistö, Teemu Ikonen. Yliopistopaino Kustannus, Helsinki 2007, 9–26.
- Kurvinen, Heidi: Feminism in the news. *The International Encyclopedia of Gender, Media and Communication*. Wiley Blackwell, New York 2020, 1–7.
- Kurvinen, Heidi: ”Minusta tuntuu, ettei suomalaisille naisille sovi iskulauseiden sorvaaminen”. Toimittajien tasa-arvokeskustelu 1980- ja 1990-luvulla. *Media & Viestintä* 42(3) 2019, 141–164.
- Kurvinen, Heidi: Global Ideas in Local Media. Negotiating the Ideas of Gender Equality in a Finnish Women's Magazine – The Case of Anna 1965–1970. Teoksessa *Institutionalizing Gender Equality. Historical and Global Perspectives*. Toim. Yulia Gradskova, Sara Sanders. Lexington Books, Washington DC 2015, 21–38.

- Liikamaa, Maria: *Henkilökohtainenko poliittista? Uusfeminismin haaste ja naiskysymyksen uudelleenmäärittely kansandemokraattisessa naisliikkeessä 1977–1983*. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto 2020.
- Lorenzi, Maximiliano: Power. A Radical View by Steven Lukes. *Crossroads* 6(2) 2006, 87–95.
- McCurdy, Patrick: Social movements, Protest and Mainstream Media. *Sociology Compass* 6(3) 2012, 244–255.
- Medzini, Rotem; Shwartz Altshuler, Tehilla: *Dealing with Hate Speech on Social Media*. The Israel Democracy Institute, Jerusalem 2019.
- Merikoski, Veli: *Julkisen sanan neuvosto*. Valistus, Helsinki 1971.
- Miettinen, Jorma; Kalliomäki, Ilkka; Suominen, Elina: *Journalistinen työprosessi. 2*. PAINOS. Gaudeamus, Helsinki 1978.
- Neuvonen, Riku: *Sananvapauden historia Suomessa*. Gaudeamus, Helsinki 2018.
- Neuvonen, Riku: *Sananvapauden sääntely Suomessa*. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 2012.
- Paakkinen, Ilse: Vihapuheen anatomia. *Sosiaalietiikka.fi* 21.4.2017, |<https://blogs.helsinki.fi/socialethics/artikkelit/vihapuheen-anatomia/>| (9.4.2021).
- Pere, Tuula: *Suojattu, suvaittu vai sanktioitu sananvapaus?* Fourth Life Publishing, Helsinki 2015.
- Pietilä, Jyrki: *Kirjoitus, juttu, tekstielementti. Suomalainen sanomalehtijournalismi juttutyyppeiden kehityksen valossa printtimedian vuosina 1771–2000*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 2008.
- Pohjonen, Matti; Udupa, Sahana: Extreme Speech Online: An Anthropological Critique of Hate Speech Debates. *International Journal of Communication* (11) 2017, 1173–1191.
- Pöyhtäri, Reeta: Limits of hate speech and freedom of speech on moderated news websites in Finland, Sweden, the Netherlands and the UK. *Annales. Series historia et sociologia* 24(3) 2014, 513–524.
- Pöyhtäri, Reeta; Kantola, Matleena: Vihapuhe ja sananvapaus. Teoksessa *Vihapuhe sananvapautta kaventamassa*. Toim. Reeta Pöyhtäri, Paula Haara, Pentti Raittila. Tampere University Press, Tampere 2013, 26–72.
- Reunanen, Esa; Koljonen, Kari: *Toimittajan sanansijat*. Tampere University Press, Tampere 2014.
- Ross-Sheriff, F.: Microaggression, women, and social work. *Affilia* 27 2012, 233–236.
- Ryan Vickery, Jacqueline; Everbach, Tracy: The Persistence of Misogyny. From the Streets, to Our Screens, to the White House. Teoksessa *Mediating Misogyny. Gender, Technology, and Harassment*. Toim. Jacqueline Ryan Vickery, Tracy Everbach. Palgrave Macmillan, Cham 2018, 1–28.
- Saarenmaa, Laura: *Intiimin äänet. Julkisuuskulttuurin muutos suomalaisissa ajanvietelehdissä 1961–1975*. Tampere University Press, Tampere 2010.
- Salmi, Hannu: *What is Digital History?* Polity, Cambridge 2020.

- Saaremaa, Tuija: Vihan sfäärit. Valkoisten heteromiesten affektiivinen mobilisaatio sosiaalisessa mediassa. Teoksessa *Affektit ja tunteet kulttuurien tutkimuksessa*. Toim. Jenni Rinne, Anna Kajander, Riina Haanpää. Ethnos ry., Helsinki 2020, 196–243.
- Saaremaa, Tuija: Sananvapaus, vihapuhe ja sananvastuu. Teoksessa *Kaikki vapaudesta*. Toim. Kari Enqvist, Ilari Hetemäki, Teija Tiilikainen. Gaudeamus, Helsinki 2017, 35–50.
- Sorvali, Satu: Onko syytä suuttua? Ärtymyksen ilmaisu vuoden 1895 yleisönosastoissa. *Ennen ja nyt. Historian tietosanomat* (2) 2019, <https://journal.fi/ennenjanyt/article/view/108928/63920> (17.8.2021).
- Steel, John: *Journalism and free speech*. Routledge, London – New York 2013.
- Stevenson, Ana: "Cast Off the Shackles of Yesterday". Women's Suffrage in Walt Disney's Mary Poppins. *Camera Obscura. A Journal of Feminism, Culture and Media Studies* 33(2) 2018, 69–103.
- Sue, D. W.: *Microaggressions in everyday life. Race, gender, and sexual orientation*. Wiley, Hoboken, NJ 2010.
- Taavetti, Riikka: "Sinunko rintasi? Ei, vaan pääoman!". Marxist-Feministerna-ryhmä ja sosialistisen feminismin mahdollisuus 1974–1978. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto 2010.
- Taavetti, Riikka: Kohti sosialistista feminismiä. Marxist-Feministerna-ryhmä 1974–1978. *Naistutkimus – Kvinnoforskning* (3) 2012, 30–42.
- Thornton, Brian: Subterranean Days of Rage. How Magazine Letters to the Editor in 1952 Foretold a Generation of Revolution. *American Journalism* 24(1) 2007, 59–88.
- Vainikka, Eliisa: Naisvihan tunneyhteisö. Anonymisti esitettyä verkkovihaa Ylilaudan ihmissuhdekeskusteluissa. *Media & viestintä* 42(1) 2019, 1–25.
- Vares, Vesa; Siltala, Sakari: *Sanan ja kuvan vuosisata*. Otava, Helsinki 2016.
- Välimäki, Reima: Polemiikkien perintö. Teoksessa *Vihan pitkät jäljet. Menneisyydestä, vainosta, vihasta ja siitä mitä meidän olisi sille tehtävä*. Toim. Marjo Kaartinen. Turun yliopisto, Turku 2018, 97–104.
- Wetherell, Margaret: *Affect and Emotion. A New Social Science Understanding*. Sage, London 2012.
- Vuortama, Timo: *Hyvä lehtimiestapa*. Kustannus-Mäkelä, Karkkila 1976.
- Yoken, Hannah: *Nordic Transnational Feminist Activism. The New Women's Movements in Finland, Sweden and Denmark, 1960s–1990s*. Julkaisematon väitöskirja. University of Glasgow 2020.